

Készítette: Tóth Orsolya
ELTE TáTK
Szociális munka 2. évf.
2009.05.12.

Másság és rasszizmus

Rasszizmus Afrikában, avagy a ruandai népirtás

Bevezetés

Az 1994-ben történt ruandai népirtáshoz több, önmagában veszélytelennek látszó esemény együttese és egy végső szikra vezetett. Az évek során az apró, ártalmatlannak tűnő esetek hatásai összeadódtak és végső soron közel 1 millió ember halálához vezettek. A nyugati hatalmak érdektelensége és tétlensége a közvetve segítette a népirtás „sikerességét”. Dolgozatomban szeretném nyomon követni milyen történelmi események vezettek ahhoz, hogy egy országban a társadalmi csoportok – jelen esetben a hutuk és a tutszik – ne legyenek képesek békésen egymás mellett élni és hogyan próbált meg az ország továbblépni.

Ruanda

¹Ruanda Afrika legsűrűbben lakott országa, a kontinens középső részén helyezkedik el, az Egyenlítőtől délre, fővárosa Kigali. Az egykori német gyarmat 1920 és 1962 között – Népszövetségi, majd ENSZ gyámsági területként – belga fennhatóság alá tartozott Burundival együtt Ruanda-Urundi néven. Függetlenségét 1962-ben kiáltotta ki. Az országban felaprózott parcellákon kávé, teát, földimogyorót, maniókát, és banánt termesztnek, ásványkincsekben szegény, ami az 1994-es népirtás során nem elhanyagolható tényező volt az ENSZ passzivitását tekintve. A földművelő hutuk és a főleg állattenyésztésből élő tutszik között érezhető volt a feszültség a gyarmatosítást követően, ami 1994-ben végül súlyos népirtáshoz vezetett.

¹ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruanda> (2009.05.12.)

Történelmi háttér, és a népirtáshoz vezető lépcsőfokok

²Az ország őslakosai a twa nép volt, amely valószínűleg már 35 000 éve él a területen. A jelenlegi lakosság a banyarwanda nép. Banyarwanda kinyarwanda nyelven azt jelenti: „Ruanda népe”. A banyarwandáknak közös kultúrájuk, és nyelvük van, valamint mindannyian ugyanott élnek.

Az európaiak érkezése előtti Ruandai Királyság a mai Ruandára és a Kongói Demokratikus Köztársaság Kivu-tó környéki területére terjedt ki. Társadalma erősen rétegzett volt, a társadalom három osztálya (a hutuk, a tutszik és a twák) adót fizetett a királynak, aki cserébe megvédte őket. A társadalmi rétegek közötti átjárás gyakori volt (azok a tutszik, akik elvesztették állataikat valamilyen járvány következtében, hutukká váltak; míg azok a hutuk, akik szert tettek marhákra, tutszik lettek). A társadalmi mobilitásnak a gyarmatosítás vetett véget. A gyarmatosítók – leginkább a belgák - szemében a társadalmi rétegződések etnikai különbségekként jelentek meg (sajnálatosan a ruandai nép súlyos árat fizetett az ilyen európai elképzelések miatt). A Ruandai Királyságban az arisztokráciát nagyrészt a tutszik alkották, ugyanakkor gyakoriak voltak a vegyes házasságok is. A tutszik ekkoriban a népesség 15-18%-át adták, többségük állattenyésztéssel foglalkozott.

Az ország 1880-tól német gyarmatterületnek minősült, azonban csak 1899-ben szereztek a németek befolyást a helyi ügyekben, amikor is felügyelőket neveztek ki a helyi főnökök mellé. 1911-ben a németek segítették a tutszi vezetést a hutuk lázadásának leverésében, amely Ruanda északi részén tört ki.

A németek első világháborús veresége után, 1923-ban a terület a belga gyarmat része lett. A népesség kb. 14 százalékát kitevő tutszi elitet a belgák felsőbbrendűnek ítélték, ezért a többségi hutukat tutszi fennhatóság alá rendelték. A társadalmi pozíciót az etnikai hovatartozás alapján határozták meg, az embereket az általuk birtokolt marhák száma szerint és a fizikai megjelenésük szerint rangsorolták (hasonlóan a német árja fajelmélethez, meghatározták milyenek a tutszik és a hutuk általános fizikai megjelenései, amelyek azonban nem feltétlenül feleltek meg a valóságnak). Ez tovább fokozta a feszültségeket a tutszik és a hutuk lakosság között. Ennek a megkülönböztetésnek a hivatalosításaként 1926-ban bevezették - a belgák - a nemzetiséget is feltüntető személyi igazolványokat, amelyekben

² http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruanda_torteneleme (2009.05.12.), valamint

http://www.lemontree.hu/egyebkep/linkkep/history/tortenetek/xx_szazad/059_ruanda.htm (2009.05.12)

hutu, tutszi vagy twa megjelölés szerepelt. Ezek az igazolványok a népirtás során nagyon megkönnyítették a hutu gyilkosok dolgát a tutszik azonosítása során.

A második világháború után az ENSZ felhatalmazása alapján továbbra is a belgák kormányoztak, azonban ekkoriban elkezdett erősödni az alávetett hutu többség politikai öntudata (nemzeti kiáltványokat fogadtak el és pártokat alakítottak). Az ötvenes években már jellemzőek voltak az erőszakos összecsapások a tutszi és a hutu lakosság között (pl.: 1959-ben a tutszi elit elleni hutu felkelés, ami miatt 200.000 tutszinak kellett a szomszédos Burundiba menekülni).

1962-ben nyerte el függetlenségét az ország. A köztársaság irányítását a többségben lévő, de ez idáig alávetett szerepbe kényszerített hutuk vették át (a Hutu Egyenlőségi Mozgalom Pártja vezetésével), ami miatt még több tutszi volt kénytelen elmenekülni a hazájából. Egy évvel később, 1963-ban a hutuk 20.000 tutszit mészároltak le, megtorlásul egy Burundiból indult tutszi gerillalázadás miatt.

1973-ban a hutu származású Juvenal Habyarimana tábornok került hatalomra katonai puccs segítségével (arra hivatkozott, hogy elődjének kormányzata nem volt elég hatékony, és a kegyencek rendszerévé vált). Habyarimana politikájának köszönhetően kezdetben az országot gazdasági jólét jellemezte, viszont a társadalmi feszültségek tovább nőttek.

1990-ben a száműzetésben élő tutszik megalakították a Ruandai Hazafias Front (RHF) elnevezésű fegyveres szervezetet, és rendszeresen betörték az országba. Ezzel megkezdődött a polgárháború. Az RHF propaganda rádióállomására reagálva jött létre a Habyarimana kormány által támogatott propaganda rádióállomása, amely rendszeresen adott le tutsziellenes beszédeket, és műsorokat. A hutu rádió (RTLM) adásai idővel egyre radikálisabbá váltak, míg végül itt szólították fel a hutu lakosságot a tutszik kiirtására is (jelszavuk: ³ „Vágjátok ki a magas fákat, pusztítsátok el a csótányokat!”). 1993-ban, három év harc és többszöri tűzszünet után Habyarimana elnök és a Ruandai Hazafias Front békeszerződést kötött. A tanzániai Arushaban megkötött megállapodás szerint közös hutu-tutszi kormányt kellett volna alakítani és a száműzetésben élő tutszi menekültek visszatérését biztosítani (rendelkezéseit azonban egyik fél sem akarta betartani és a harcok hevessége sem csökkent). Az ENSZ 2500 fős alakulatot küldött az országba, hogy felügyelje a békeszerződés végrehajtását, de a katonák eszközei, felszereltsége és lehetőségei túlságosan korlátozottak voltak (⁴ „Mi békefenntartónak

³ Hotel Rwanda című amerikai-angol-olasz-dél-afrikai filmdráma (2004)

⁴ Hotel Rwanda című amerikai-angol-olasz-dél-afrikai filmdráma (2004)

jöttünk nem békecsinálónak.”), ezért jelenlétük szinte hatástalan volt. A katonák létszámát 1994. április 14-én 450 főre csökkentették, egy héttel a megszállások kezdete után.

A hutu szélsőségesek már hosszú ideje készülődtek a tutszik lemészárolására (fegyveres milíciákat szerveztek – pl.: az interahamwe -, valamint fegyvereket osztottak a lakosság körében, főleg bozótvágó késeket). A népirtáshoz vezető közvetlen ok, a szikra 1994. április 4-én következett be, amikor is Habyarimana elnök repülőgépét máig ismeretlen tettesek (feltételezhető, hogy hutu szélsőségesek tették a béke megakadályozása és a leszámolás megkezdése érdekében) a kigali repülőtér felett vállról indítható rakétákkal lelőtték.

A népirtás előre megtervezettségére egyértelműen utal az, hogy Ruanda 1993 és 1994 között kétszer annyi (körülbelül 500.000 darab) bozótvágó kést – machetét - importált, mint az előző években (⁵George Rutaganda – hutu szélsőséges - ajánlgatja a főszereplő mérsékelt tutszinak - Paul Rusesabaginanak - a machetétet: „Remek áru Kínából...”).

A népirtás

⁶A repülőgép lelövése után Ruandában elszabadult a pokol, ami az egész ország területén 100 napig tartó (április 6-tól július elejéig) módszeres öldöklésben teljesedett ki. A milíciák a tutszik mellett a mérsékelt hutukat sem kímélték, az áldozatok száma közel 1 millió fő volt.

Az interahamwe már az első napokban úttorlaszokat állított Kigaliban és vidéken, ezzel együtt megkezdtek a „razziákat”. Gyakorlatilag a megállított autósokat kirángatták az autóikból és lemészárolták. Az elnöki gárda a mérsékelt hutu miniszterelnökasszonyt, Agathe Uwilingiyimanat sem kímélte. Miután a miniszterelnökasszony a rádión keresztül nyugalomra szólította fel a lakosságot, a gárda tagjai április 7-én lelőtték a férjével, az alkotmánybíróság elnökével, a kormány 4 miniszterével és az miniszterelnökasszony védelmére kirendelt 10 belga, ENSZ-katonával együtt. A másik 5 ENSZ-katonát elengedték ghánai származásuk miatt.

A népirtás előrehaladtával a külföldi állampolgárokat - a turistákat és az országban élő külföldieket – kimenekítették és bezárták a nagykövetségeket.

A nemzeti rádióban otthonmaradásra felszólító adásokat sugároztak, emellett a hutu szélsőségesek rádiója - az RTL - adásaiban a tutszikat és a mérsékelt hutukat támadta.

⁵ Hotel Rwanda című amerikai-angol-olasz-dél-afrikai filmdráma (2004)

⁶ http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruandai_nepirtas (2009.05.12.), valamint

http://www.lemontree.hu/egyebkep/linkkep/history/tortenetek/xx_szazad/059_ruanda.htm (2009.05.12)

Romeo Dallaire tábornokot – aki a Ruandába kirendelt békefenntartó ENSZ-katonák parancsnoka volt - és a MINUAR-t (az ENSZ Ruandába vezényelt csapatát) is elkezdtek támadni az RTLK-en keresztül, mivel megpróbálták megvédeni a tutszi lakosságot Kigaliban, de képtelenek voltak az erőszak terjedését megállítani az országban.

A mészárlás rövid időn belül az egész ország területére kiterjedt.⁷ Ilyen sok áldozatot számláló eset történt április 15-16-án Nyarubuye-ben, ahol közel 20.000 tutszit és mérsékelt hutut mészároltak le. Az áldozatok között férfiak, nők és gyerekek egyaránt megtalálhatóak voltak, akik mindannyian a helyi katolikus templomban kerestek menedéket. A gyilkosok mit sem törődve a templommal vagy az áldozatok nemével, korával lemészárolták a bent lévőket macheték, automata fegyverek és kézi gránátok segítségével. Hasonló esemény történt júniusban a kivumu-i katolikus templomban, ahol a bemenekülő 3000 tutszival végeztek könyörtelenül. De itt a helyi milícia a rendőrségtől kapott buldózerekkel rombolta le a templomot és a bent lévőket, aki pedig menekülni próbált azt machetével ölték meg. Ugyan a gyilkosok között volt, aki rendelkezett fegyverrel, de az esetek nagy részében (főleg az egyszerű, képzetlen földművesekből lett gyilkosok) bozótívágó késeket használtak a mészárlásra. De ennek semmilyen negatív hatása nem volt a mészárlás „hatékonyságára” nézve.

Az áldozatok többségét saját falujában vagy városában ölték meg - sokszor saját szomszédai -, aki pedig nem vett részt a gyilkolásokban, azt szintén megölték. Az tutszi és mérsékelt hutu lakosság a gyilkosok elől hiába próbált elbújni (mocsarakba, templomokba, vagy iskolákba) a mészárosokká vált szomszédai könnyen rájuk találtak, és ha valakit megtaláltak, azt szinte mindig megölték.

Az ENSZ elutasította MINUAR azon kérését, hogy növeljék létszámukat és adjanak több pénzt a műveletekre. Az ENSZ Biztonsági Tanácsában szintén elutasították azt a kezdeményezést, hogy béketeremtő küldetéssé alakuljanak át. Az elutasítás egyik legfontosabb indoka az volt, hogy az ENSZ nem szeretett volna még egy olyan incidenst, mint ami egy évvel korábban Szomáliában történt, ahol amerikai ENSZ-katonákat lőttek le egy bevetés során.

1994 augusztusában a francia kormány 2500 fős csapatot küldött Ruandába a Türkiz Hadművelet keretében, amely csak a külföldi állampolgárok evakuálására volt képes, és még a felügyeletük alatt álló zónákban sem tudta megállítani a népirtást.

⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Nyarubuye_massacre (2009.05.12.)

Az ENSZ beavatkozását az is késleltette, hogy a tagok (főleg Amerika) csak nehezen akarták népiirtásként definiálni a történeteket, aminek következtében a beavatkozás elkerülhetetlenné vált volna. Eleinte csak törzsi torzsalkodásnak vagy legfeljebb „népiirtásra utaló” cselekményeknek nevezték az eseményeket. Ennek szintén az volt az oka, hogy féltek a Szomáliában történt, amerikai ENSZ-katonák halálával végződő beavatkozási kísérlet megismétlődésétől.

A tutszik előrenyomulása és annak következményei

⁸A Ruandai Hazafias Hadsereg (RPA= Rwandese Patriotic Army) katonái Paul Kagame vezetésével a nyugati hatalmak tétlenségével szemben Ugandából fokozatosan vonultak Ruandában. Legfontosabb céljuk, hogy Kigaliban átvegyék a hatalmat. Július 4.-ére elfoglalták Kigali központját és augusztusra sikerült az egész országot a felügyeletük alá vonni. A bevonuló RPA csapatok nyomában körülbelül 600.000 tutszi menekült tért haza Ugandából. Emellett több mint 2 millió hutu menekült a tutszik bosszújától tartva (menekültválságot váltva ki az afrikai Nagy Tavak vidékén). Az ismert hutu háborús bűnösök meg tudtak szökni az RPA elől a francia katonák által ellenőrzött övezeten keresztül. A hutu hadsereg és közigazgatás élő pajzsként használta és kényszerítette a polgári lakosságot a Kelet-Zairébe, Burundiba, Ugandába, vagy Tanzániába való menekülésre. Az elmenekült háborús bűnösök (a közigazgatásban részt vevők, a hadsereg és a milícia katonái) átvették a hatalmat a menekülttáborok felett és terrorizálták az ott élőket. Emiatt a nemzetközi segélyszervezetek többsége kivonult a menekülttáborokból.

A megtorlásoknak körülbelül 60.000 áldozata lehetett, nők és gyerekek egyaránt. Menekülttáborokat (nyacyonga-i, kibeho-i) és a Zairéből visszatérők ezreit gyilkolta meg az RPA. A Kelet-Zairébe menekült interahamwe csapatokat továbbra is támadta az RPA.

Az RHF átvette a kormány irányítását és Paul Kagame a várakozásokkal szemben a hutu származású Pasteur Bizimungu nevezte ki az ország elnökének. Bizimungu csak a tutszik bábjának tartották, azonban 2000-től Bizimungu erősen bírálta a Kagame kormány tevékenységeit. Válaszul Kagame saját magát nevezte ki elnöknek, ekkor Bizimungu ellenzéki pártot alapított (PDR), amit a Kagame-kormány rövidesen betiltott. 2002-ben Bizimungu hazaárulásért 15 év börtönre ítélték, de 2007-ben elnöki kegyelemmel szabadon bocsátották.

⁸ http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruandai_népiirtás (2009.05.12.)

A népirtás után nem sokkal a ruandai kormány megtiltotta, hogy a személyi igazolványokban a nemzetiséget feltüntessék. A hutu mészárosok könnyen meg tudták határozni ki hutu és ki tutszi a személyi igazolványok segítségével, ha kérdéses volt a nemzetiség (bár sokszor a falubeliek tudták a személyi igazolványok nélkül is).

Az igazságszolgáltatás

A népirtás után az emberek folytatták mindennapjaikat, miközben a bűnösöket még meg kellett találni, elfogni és elítélni. A rengeteg eset leterhelte az amúgy is nehezen működő állami igazságszolgáltatást (túl sok bíró menekült el, halt meg vagy vett részt a népirtásban).

⁹Ezért 2002-ben újra életre hívták a helyi hagyományoknak megfelelő népbíróságokat, az úgynevezett gacsacsákat (korábban családi vagy törzsi törvényszékek voltak, amelyek egy paláverfa alatt szolgáltattak igazságot). A gacsacsák létrehozásának célja az volt, hogy a népirtásban részt vett gyanúsítottak pereit meggyorsítsák, valamint a társadalmi megbékélést elérjék a közösségi meghallgatás és bocsánatkérés révén. A vádlottakat négy kategóriába sorolták felelősségük szerint, az első kategóriába tartozók (ideológusok, propagandisták, magas rangú vezetők és hírhedt gyilkosok) felett nem a gacsacsák ítéleztek, a további három kategóriába tartozók (pl.: kisebb gyilkosság, rablás, testi sértés, fosztogatás) a gacsacsák hatáskörébe tartozott. A tárgyalásokon a vádlottnak meg kell jelennie a szomszédok gyülekezete előtt, egy bíró vezeti az üléseket, akit 4-5 ülnök segít a munkájában. A tárgyaláson nincs sem ügyész, sem védőügyvéd, bárki felszólalhat és tanúskodhat a vádlott mellett és ellen is. A gacsacsák működését és eredményességét néhányan vitatják. 2003. január elsején elnöki rendeletet adtak ki a népirtásért elítéltekről. A rendelet alapján az idős és beteg rabok szabadon bocsáthatók, feltételes szabadlábra helyezhetők heti három nap közmunka teljesítésekor. De csak akkor, ha alacsony kategóriába (felelős pozíció nélküli gyilkosok vagy bűnsegédek) sorolták őket és büntetésük felét már letöltötték. De a szabadulás előtt még el kell tölteniük bizonyos időt egy átnevelőtáborban is.

¹⁰A népirtás idején felelős pozíciót betöltő személyek, vagyis az első kategóriába sorolt személyek ügyét az ENSZ által létrehozott (Tanzániában üléselő) nemzetközi törvényszék, az ICTR tárgyalta. Az 1994 novemberében alakult ICTR (International Criminal Tribunal for

⁹ Jean Hatzfeld: A bozótvgó kések évszaka – A ruandai gyilkosok vallanak, Ulpius-ház Könyvkiadó, Budapest, 2006

¹⁰ http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruandai_nepirtas (2009.05.12.)

Rwanda) már több ítéletet hozott a népirtás ügyében (volt, akit felmentettek, de volt, akit bűnösnek találtak).

1996-ban elfogták és letartóztatták Kamerunban Theoneste Bagosorát – az interahamwe főszervezőjét, a védelmi minisztérium egykori kabinetfőnökét – miután elszökött az országból az igazságszolgáltatás elől. 2008 decemberében az ICTR Bagosorát bűnösnek találta háborús és emberiség ellen bűntettekben, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte. Vele együtt bűnösnek találták és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték Anatole Nsegiyumvát és Alloys Ntabakuzét is, akik Bagosora bűntársai voltak az interahamwe vezetésében.

A meggyilkolt Habyarimana elnök sógorát, Protais Zigiranyirazot (üzletembert) húszévi börtönbüntetésre ítélte a bíróság, mert részt vett és irányítója volt a hutu elit által kitervelt összeesküvésnek, amelynek a tutszi lakosság kiirtása volt a célja.

A bíróság a mézárásokat szervezettnek minősítette, kijelentette, hogy népirtás történt.

A népirtással foglalkozó irodalmak és filmek

Az ezredforduló óta egyre több könyv és film jelenik meg Magyarországon is a témában.

1998-ban jelent meg Szöllösi Nagy Klotild Torlasz Ruandában című könyve, amely szociografikus regény. A könyv nem politikailag elemzi az eseményeket, hanem konkrét történeteken keresztül szemlélteti mit éltek át a szemtanúk és résztvevők.

2006-ban jelent meg magyar nyelven Jean Hatzfeld – francia újságíró és haditudósító – A bozótvgó kések évszaka címmel. A dokumentumregényben maguk a gyilkosok vallanak a történetekről. A korábban földművesként élő 10 elítélt nyíltan és bűnbánat nélkül mesél az elkövetett rémtetteikről és személyes élményeikről a könyvben.

2007-ben Vujity Tvrtko Pokoljárás című könyve, amely több más történet mellett a Ruandában történt eseményeket is körüljárja. A szerző elutazott Ruandába és felvételeket készített a börtönökben és vesztőhelyeken.

2001-ben amerikai-ruandai dokumentumfilm készült Elefántfü címmel, amelyben a népirtás utáni mindennapokat mutatják be. A film középpontjában egy túlélő asszony áll, aki a helyi gacsacsán szembenéz a családja gyilkosával, egykori szomszédjával.

2005-ben mutatták be az Április Ruandában című francia-amerikai-ruandai filmdrámát, amely Augustin és Honore Muganza szemszögéből mutatja be az eseményeket. A testvérpár a konfliktus során az ellentétes oldalakon állnak, mely megváltoztatja az életüket örökre.

2004-ben készült el az események feldolgozása szempontjából legismertebb film, az amerikai-angol-olasz-dél-afrikai filmdráma, a Hotel Ruanda. A filmet több neves nemzetközi filmdíjra jelölték (Golden Globe és Oscar díjra egyaránt). A Ruandában történeteket Paul Rusesabagina – mérsékelt hutu szállodaigazgató Kigaliban – és családja szemszögéből mutatja be. A film szereplői nem fiktív karakterek, a valós szereplők elbeszélései alapján készült. ¹¹Paul Rusesabagina – ő maga hutu volt, de felesége és négy gyermeke tutszinak számított - 1994-ben a Sabena Hôtel des Mille Collines alkalmazottja volt Kigaliban. A népirtás során a befolyását és üzleti kapcsolatait felhasználva több mint 1200 tutszinak és mérsékelt hutunak nyújtott menedéket a hotelben. A népirtás után, 1996-ban családjával (feleségével örökbefogadták 2 árván maradt unokahúgukat) Belgiumba költözött és fuvarozási vállalatot vezet. Emellett alapítványt hozott létre a ruandai áldozatok támogatására és a népirtás során tanúsított bátorságáért és hősiességéért több nemzetközi kitüntetésben is részesült. A film alapjául Tom Zoellner An Ordinary Man – vagyis egy hétköznapi ember – című könyve szolgált. A könyvet angol nyelven 2006-ban jelentették meg, tudomásom szerint a könyv magyar fordításban még nem jelent meg.

Tanulságok, következtetések

Fontosnak tartom, hogy ne feledkezzünk meg a Ruandában történetekről, mert ha az emberiség nem tanul az elkövetett hibáiból, akkor a történelem könnyen megismételheti önmagát. A 15 évvel ezelőtti események bizonyítják, hogy népirtás bárhol és bármikor megtörténhet, ha a társadalom nem veszi elég komolyan az intő jeleket. Lényegesnek tartom, hogy az elkövetőket megbüntessék, az áldozatok békét találjanak és végre az ENSZ is elismerje, hibázott, amikor hagyta idáig fajulni az eseményeket. Az ENSZ-nek teljesítenie kellene azokat a kötelezettségeket, amelyeket megalakulásakor vállalt, és nem csak az időt kellene húznia és halogatni a cselekvést.

Fontos tanulsága a történeteknek, hogy a közvélemény könnyen manipulálható és gyilkossá (cinkossá) tehető a politika egyes eszközeivel. A társadalomnak jobban oda kellene figyelni az ilyen manipulációs kísérletekre (pl.: uszítás), valamint az alkalmas, és törvényes eszközökkel fel kellene lépnie ezekkel szemben. Ha pedig már megtörtént a baj, fontos, hogy a bűnösök felelősségre legyenek vonva, az áldozatok feldolgozzák a történeteket és megtörténjen a társadalmi rétegek közötti megbékélés.

¹¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Rusesabagina (2009.05.12.)

Felhasznált irodalmak

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruanda> (2009.05.12.)

[http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruanda történelme](http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruanda_tortenelme) (2009.05.12.)

[http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruandai népirtás](http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruandai_nepirtas) (2009.05.12.)

[http://www.lemtree.hu/egyebkep/linkkep/history/tortenetek/xx szazad/059 ruanda.htm](http://www.lemtree.hu/egyebkep/linkkep/history/tortenetek/xx_szazad/059_ruanda.htm) (2009.05.12)

[http://en.wikipedia.org/wiki/Nyarubuye massacre](http://en.wikipedia.org/wiki/Nyarubuye_massacre) (2009.05.12.)

Jean Hatzfeld: A bozótvági kések évszaka – A ruandai gyilkosok vallanak, Ulpius-ház Könyvkiadó, Budapest, 2006

Hotel Rwanda című amerikai-angol-olasz-dél-afrikai filmdráma (2004)

[http://en.wikipedia.org/wiki/Paul Rusesabagina](http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Rusesabagina) (2009.05.12.)

Tartalomjegyzék

Bevezetés	1
Ruanda	1
Történelmi háttér, és a népirtáshoz vezető lépcsőfokok	2
A népirtás	4
A tutszik előrenyomulása és annak következményei	6
Az igazságszolgáltatás	7
A népirtással foglalkozó irodalmak és filmek	8
Tanulságok, következtetések	9
Felhasznált irodalmak.....	10